

PŘEDMLUVA

Se jménem Bartoloměje Paprockého z Hlohol se v české historiografii pojí epiteta jako nespolehlivost, výmysly, panegyriismus. Vytýká se mu nepůvodnost, neznalost českých dějin a vnášení cizích skutečností do naší historiografie, závislost na Hájkovi, který obdobně zatížil svou kroniku četnými pověstmi. Tato tvrzení jsou správná, hodnocení platí však jen do jisté míry, neboť nebere v úvahu, že dílo humanistického spisovatele se poměřuje požadavky moderní historiografie.

Odsudek Paprockého prací vznikl v období, kdy se utvářel moderní obraz českých dějin, a tehdy byl pochopitelný. Bylo nutno zvažovat, které prameny zachycují dějinnou skutečnost věrně, která fakta jsou pravdivá a mohou tedy posloužit jako kámen v mozaice představující české dějiny. Změny, jimiž prošlo chápání vývoje české společnosti od osvícenství po dnešek, názor o Paprockém příliš neovlivnily. Prohloubila se snad jen kritika jeho děl, uznalo se, že zachytil mnohdy prameny později zničené, ocenila se jeho zakladatelská úloha v heraldice a genealogii. Vývoj metod historiografie však dnes již pokročil natolik, že je možno díla starší historiografie posuzovat z mnohem širších aspektů; položit si otázku nejen co zachycují, ale také proč a proč právě tímto způsobem. Historiografie minulosti se tak stává pramenem pro poznání kultury i myšlení, historického vědomí doby, citění a snah našich předků, tedy toho, co se dnes souhrnně nazývá mentalitou. Paprockého dílo pro svou jistou výlučnost, a to nejen v naší historiografii, se jeví jako pramen velice vhodný pro zkoumání takového typu. Není pouhou kronikou zachycující děje delších či kratších časových úseků určitých politických celků, jak to bylo v jeho době běžné, ani vypsáním dějin jednoho rodu. Výtky vznášené historiky proti Paprockému se tak dnes mohou stát přednostmi. Poučení výsledky studia příbuzných věd, zvláště literární historie a teorie, folkloristiky nebo historické sociologie, budeme jinak hodnotit např. zařazení pověstí do historického díla. Oceníme i to, že Paprocký jako cizinec vnesl nové pohledy na některé skutečnosti, že ve své tvorbě uplatnil mezinárodní kontexty, i když jen omezeně a nerovnoměrně. Budeme spíše obdivovat snahu o co nejširší postižení pramenů a jejich rozmanitost a kladně oceníme pokusy o jejich kritiku. S jistým pochopením se budeme dívat na nedokonalost citace pramenů a chyby, které se v ní projevují, protože

víme, že se základy pomocných věd historických teprve tvořily a vědami se staly teprve mnohem později. Měli bychom se také jinak dívat na Paprockého „výmysly“, hodnotit je na základě výstavby díla a dobových názorů spíše jako pokusy o vědecké hypotézy. V důsledku toho bychom pak museli připustit, že autor nemusel mít vždycky z našeho hlediska pravdu — historické hypotézy se přece prověřují dalším vývojem bádání a často i novodobé se prokáží jako neudržitelné.

Abychom mohli takto nově pochopit tvorbu Paprockého, bude nutno se znovu vrátit ke studiu jeho děl. Prozkoumat bedlivě jejich jednotlivé složky, prověřit výsledky dosavadního bádání a pokud možno pokusit se i o vysledování jeho pracovních metod zjištěním a srovnáním pramenů, ze kterých čerpal a na něž navazoval. Potíž je v tom, že Paprockého historiografické dílo představuje velký celek. Nelze tedy v jedné práci postihnout všechny naznačené problémy. Překážkou je i značná různorodost obsahu, jejímž důsledkem je i nutnost studovat prameny rozdílného charakteru; podle typu pramenů je nutno při tom volit i různé metody. Z bohaté literatury věnované Paprockému a jeho tvorbě je vidět, že všem složkám této tvorby nebyla pozornost věnována rovnoměrně. Poměrně důkladně byla ověřena hodnověrnost jeho genealogických a heraldických údajů.¹ Méně již byla prozkoumána návaznost na starší historiografické, diplomatické a epigrafické prameny, zvláště pokud se týkají Moravy.² Zařazení do kontextu humanistické historiografie se objevuje jen sporadicky a nejde do hloubky.³ Zcela nedostatečné je dosavadní zpracování pověstí, které tvoří důležitou součást Paprockého polských i českých spisů.

Právě rozboru těchto pověstí je věnována tato práce; nezabývá se všemi, pozornost je zúžena na erbovní pověsti, které Paprocký pojal do svých českých spisů. Není to téma malé, protože většina našich genealogických a erbovních pověstí je zachycena právě v těchto dílech. To je také důvod, proč pověsti, které Paprocký zaznamenal, vzbudily značný zájem. Výsledky dosavadního studia však nejsou — jak již bylo naznačeno — uspokojivé. U starších prací to souvisí s tím, že vznikaly v době, kdy se ještě nevytvořily adekvátní metody studia pověstí.⁴ Nové pokusy o interpretaci pověstí z hlediska folkloristického pak zase nepřihlízejí k pramenům a vyvozují často závěry bez ohledu na to, kdy a kde jednotlivé pověsti či jejich varianty vznikly.⁵ Využít jejich výsledků k širším historickým úvahám tedy nelze. Prakticky se zde projevuje situace, kdy jednotlivé vědy o společnosti a její kultuře sledují jevy a fakta pouze z vlastního úhlu, zachycují jen dílčí aspekty a docházejí tak ke zkresleným závěrům. Problematika pověstí se přitom jeví jako vhodná pro synkretické studium historické, literárněvědné i folkloristické. Každá z těchto věd může svými metodami přispět k lepšímu poznání předmětu a k vytvoření závěrů o jeho struktuře, povaze, funkci a významu, který mu přisuzovali jeho tvůrci, interpreti i vnímatelé. Výsledkem pak může být nový pohled na pověsti obsažené v historiografickém díle — jejich chápání jako odraz historického vědomí či povědomí autora i jeho čtenářů.

Aby tato syntéza byla správná, je především nutno důkladně zapraco-

vat pramennou základnu. A protože zde jsou evidentně největší mezery ve znalosti Paprockého tvorby, chce tato práce být pokusem o jejich zaplnění. Z množství problémů spojených s výzkumem pověstí se snaží řešit především otázku základní, a tou je geneze pověstní tradice, kterou Bartoloměj Paprocký ve svých českých dílech zachytil. Řešení této otázky nemá význam jen pro historii, ale také pro folkloristiku a literární vědu.

Hlavní částí práce je proto její druhá kapitola, která obsahuje rozbor všech erbovních pověstí zachycených v Paprockého spisech *Zrcadlo markrabství moravského a Diadochos*; přibrány byly také některé pověsti genealogické a místní, pokud s erbovními úzce souvisely. První kapitola práce je pouze stručným uvedením do dané problematiky, třetí přináší jen některé závěry, které bezprostředně vyplynuly z rozboru jednotlivých pověstí. Další závěry bude možno zpracovat až po hlubším teoretickém a srovnávacím studiu.

Práce vznikla v osmdesátých letech jako kandidátská disertace a do tisku byla připravena v roce 1988. Do seznamu literatury ani do poznámek nebyla proto již zařazena práce Mariusze Kazańczuka *Staropolskie legendy herbowe*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, která přistupuje k látce z jiných hledisek, svými závěry však podporuje hlavní téze mé práce. Některé problémy, kterými jsem se v ní zabývala, jsem rozpracovala v samostatných studiích. Z nich vyšly: K původu pernětejské erbovní pověsti. *Časopis Matice moravské* 109, 1990, s. 5—15; Erbovní pověsti u Bartoloměje Paprockého z Hlohov. *Národopisné aktuality* 27, 1990, s. 167—172; Ideál člověka v erbovní pověsti renesanční doby. V: POLONICA, Brno 1990, s. 67—74; Několik poznámek k žánrové charakteristice erbovní pověsti. V: *Folklorové žánre — Archívy — Katalógy*. Bratislava 1991, s. 113—122; Brněnský drak v pověstech a historii. *Forum Brunense* III, 1992, s. 43—53; Genealog B. Paprocký a erbovní pověst. V: *Sborník referátů z IV. konference československých genealogů a heraldiků v Ostravě 1989*, Ostrava 1992, s. 34—37. V tisku jsou tyto studie: K problematice studia erbovních pověstí. V: *Literaria Humanitas II*. Sborník z konference o literárních žánrech v Brně 1988; Olomoucký kníže v polské erbovní pověsti. Na okraj vršovské problematiky. V: *Historická Olomouc VIII.*; *Die Sage von dem Brünner Drachen*. V: *Leute in der Großstadt*, Sborník z konference v Brně 1992.

Jsem vděčna vedení Ústavu slovanských literatur a literární komparistiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, že mi umožnilo zabývat se daným tématem, které mě plně zaujalo. Díky jsem zavázána pracovníkům Státních knihoven v Brně a v Praze i knihovny Ossolinea ve Vratislavi a Jagellonské knihovny v Krakově, kteří vycházeli ochotně vstříc mým požadavkům, zvláště při studiu starých tisků a při opatřování zahraniční literatury.

Za cenné podněty děkuji vedoucímu práce prof. PhDr. Františku Hejlovi, CSc. a odborníkům z dalších oborů (folkloristiky, literární vědy a heraldiky), do nichž tato práce zasahuje, zvláště prof. PhDr. Oldřichu Sirovátkovi, CSc., prof. PhDr. Milanovi Kopeckému, DrSc. a PhDr. Tomáši Krejčí-

kovi. Můj dík patří také recenzentům mé kandidátské práce i knižního vydání prof. PhDr. Jarmilu Pelikánovi, CSc., prof. PhDr. Richardu Pražákovi, DrSc. a PhDr. Vladimíru Štastnému, CSc.

Za pomoc při konečné přípravě rukopisu do tisku, grafickou úpravu a péči, kterou věnoval této knize v době její výroby, vděčím redaktorovi vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně Františku Hermanovi.